

ПРОБЛЕМИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

УДК 477: 327

**УКРАЇНА І СВІТ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ
МЕТОДАМИ МІЖНАРОДНОГО РАНЖУВАННЯ**

Б. Дем'яненко

У статті здійснена спроба визначити місце України у світі, Європі та на пострадянському просторі за допомогою найвідоміших індикаторів міжнародної рейтингової оцінки.

Ключові слова: *рейтинг, тенденції, індекс, міжнародна рейтингова оцінка, індикатори, життєвий рівень, міжнародні критерії.*

In the article an attempt to define the place of Ukraine in the world, in Europe and on post-Soviet space is carried out by the most known indicators of international rating estimation.

Keywords: *rating, tendencies, index, international rating estimation, indicators, living standard, international norms.*

В останнє десятиліття широкого розповсюдження набув компаративний аналіз країн світу, здійснюваний загальноновизнаними світовими рейтинговими агентствами й організаціями. Безперечно, актуальність і корисність таких світових рейтингів очевидна, по-перше, для більш чіткого уявлення про загальні тенденції світового розвитку. По-друге, вони дозволяють окремим країнам (наприклад, Україні) «побачити себе збоку», визначити своє місце в єдиній світовій шкалі, продіагностувати проблеми, які аналізуються світовими експертами, виробити стратегію подальших дій. Слід зазначити, що головною і найважливішою умовою таких міжнародних рейтингів є їхня об'єктивність. Ось чому підвищений

інтерес викликають рейтинги, розроблені авторитетними компаніями й організаціями, що зарекомендували себе на міжнародному рівні.

Вивчати українське суспільство дуже непросто як вітчизняним дослідникам, так і зарубіжним, оскільки воно досі перебуває в суперечливому стані, у ньому строкато переплелася старе й нове, власне й запозичене. Україна розглядається світом як середня за величиною і рівнем розвитку держава, якій поки що однаково далеко як до найбагатших та найпотужніших, так і до найбідніших країн. З позицій кількісних характеристик Україна має достатні підстави стати одним із європейських лідерів – за розмірами території і кількістю населення вона входить у першу п'ятірку країн Європи. Що стосується вирівнювання з іншими європейськими країнами в якісному відношенні, то це величезна і копітка робота всього українського суспільства, яка вимагає навіть за найкращого збігу обставин не одного десятиліття. Зупинимося на цій проблемі детальніше, розглянувши найвідоміші індикатори міжнародної рейтингової оцінки місця України у світовому співтоваристві, Європі та на пострадянському просторі через призму ефективності/неефективності вітчизняної системи влади (президентсько-парламентської республіки останнього року президентської каденції Л. Кучми та парламентсько-президентської республіки останнього року президентської каденції В. Ющенка), хронологічно обмеживши компаративний аналіз останніми шістьма роками.

Індекс гуманітарного розвитку (ІГР) – статистичний показник, який обчислюється на основі даних, що характеризують найважливіші аспекти людського добробуту: здоров'я, освіти, матеріальне становище і ступінь рівномірності розподілу благ між чоловіками і жінками. Слід зазначити, що ПРООН (Програма розвитку ООН), яка в побудові цього індексу тісно співпрацює зі статистичними службами ООН, ЮНЕСКО, Всесвітнього банку та інших міжнародних організацій, має труднощі в отриманні необхідної інформації від багатьох країн, особливо тих, що розвиваються. Сьогодні ІГР модифікований у двох компонентах: у показниках освіти і доходу (ВВП на душу населення). Показник освіти визначається як освіченість населення з урахуванням середньої кількості років навчання. У сфері доходів як відправна величина використовується середньосвітове значення ВВП на душу населення. Вважається, що країни із ІГР меншим 0,5 мають низький

рівень гуманітарного розвитку, 0,5-0,8 – середній, 0,8 і вищий – високий.

За підсумками 2006 р. (при складанні рейтингу 2006 р. Програмою розвитку ООН використовувалися дані 2004 р., що пояснюється труднощами, пов'язаними зі збором необхідного статистичного матеріалу в більшості країн світу і його обробкою – прим. автора) вже шостий рік поспіль лідером світового рейтингу (серед 177 країн) визнана Норвегія, на останньому місці другий рік поспіль - Нігерія. На другому місці розташувалась Ісландія, у трійку лідерів потрапила Австралія. Далі в рейтингу - Ірландія, Швеція, Канада, Японія, США, Швейцарія і Нідерланди. Україна посіла 77-ме місце, піднявшись на одну позицію порівняно з даними 2005 р. Сусідами України у рейтингу виявилися Саудівська Аравія і Ліван. Рівень життя в нашій державі виявився нижчим, ніж, наприклад, у таких державах, як Маврикій (63 місце), Тринідад і Тобаго (57-ме), Тонга (55-те) і Куба (50-те), яка вже шостий рік поспіль визнається найкращою в світі країною для проживання.

Основні критерії, які брали до уваги спеціалісти ООН, оцінюючи життєвий рівень, – це тривалість життя, доступність освіти і рівень доходів на душу населення. Так, за першим із вказаних критеріїв Україна зайняла 113-те місце із середнім показником тривалості життя 66 років – це в 1,2 рази, або на 16 років менше, ніж у Японії, яка стала лідером за цим показником. Проте за рівнем освіти Україна (85,1%) і Японія (85,5%) практично зрівнялися: 41-ше і 43-тє місця відповідно. Як виявилось, по-справжньому Україна може гордитися кількістю освічених громадян віком від 15 років – 99,4% (11-те місце). Найгірший показник – це рівень ВВП на душу населення – \$6,3 тис. (відповідно 85-те місце), у той час як у Люксембурзі аналогічний показник досяг рівня \$69,9 тис. (1 місце).

Росія розташувалася на 65-му місці і випередила усі країни СНД, помітно відстаючи тільки від республік Прибалтики. Цікаво відзначити, що за одним із міжнародних критеріїв – співвідношення тривалості життя жінок і чоловіків - Росія перша у світі. Хоча нам здається, що в Російській Федерації не жінки довго живуть, а чоловічий вік дуже короткий.

Аналізуючи рейтинг, можна зробити висновок, що з пострадянських республік найкраще живеться в Естонії, Литві і Латвії (відповідно 40-ве, 41-ше і 45-те місця в рейтингу), а найгірше – в Таджикистані (122-ге). Слід зазначити, що Україну (ІГР-0,774) в рейтингу випередили Росія (ІГР-0,8) і Білорусь (ІГР-0,794; 67-

ме місце). Поряд з нашою країною розташувалися Казахстан (ІГР-0,774; 79-е місце), Вірменія (ІГР-0,768; 80-те), Грузія (ІГР-0,743; 97-ме), Киргизстан (110-те), Узбекистан (113-те), Молдова (114-те) і Таджикистан (122-ге) [1].

У поточній доповіді 2009 р. подані дані щодо Індексу, які розраховані за підсумками 2007 р. Цього року Індекс охоплював 180 країн-учасниць ООН, а також Гонконг (Китай) і Палестинські території (Ізраїль). У рейтинг були включені ще три країни: Андорра, Ліхтенштейн (обидві вперше) і Афганістан (уперше з 1996 р.). Через відсутність достовірних статистичних даних рейтинг не описує 14 країн, зокрема європейські держави Монако і Сан-Марино, також КНДР, Зімбабве, Ірак і Сомалі (як правило, такі країни не бажають або не можуть надати статистику – прим. автора). Важливо відзначити, що значення ІГР, які базуються на даних 2007 р., не відображають результатів глобальної економічної кризи, яка, як очікується, відчутно вплине на рейтинг країн. ІГР упав у чотирьох країнах – в усіх випадках у результаті зниження ВВП на душу населення, і зріс у 174 країнах. Це пояснюється тим фактом, що на зміни у рейтингу впливають не тільки результати окремо узятих країн, але і їх прогрес стосовно інших країн, особливо коли різниця в значеннях невелика. Найбільш значне підвищення в рейтингу відмічене у Китаю (сім позицій), за ним ідуть Колумбія і Перу (п'ять позицій). У кожній із цих країн рух угору можна віднести на рахунок швидкого зростання доходу на душу населення.

Норвегія визнана найбільш благополучною країною в світі. Вона посідала перше місце упродовж 2001-2006 рр., потім поступилася першістю Ісландії, сьогодні знову повернулася на вершину списку після дворічної перерви. До першої п'ятірки увійшли також Австралія, Ісландія, Канада й Ірландія. На шостому місці Нідерланди, на сьомому – Швеція. Франція і Швейцарія опинилися на 8-му і 9-му місцях, Японія – на 10-му. США не увійшли до десятки держав із найвищим ІГР, зайнявши 13-те місце.

Білорусь і Росія увійшли до групи країн із високим рівнем людського розвитку, зайнявши 68-ме і 71-ше місця відповідно. Росія займає місце після Албанії і перед Македонією і розташовується майже в самому кінці списку високорозвинених держав, за оцінкою ООН; після неї тільки 12 країн.

До переліку розвинених держав входять всі країни Балтії: Естонія займає 40-ве місце, Литва – 46, Латвія – 48. На передостанньому місці

списку країн із високим рівнем розвитку розташувався Казахстан (82-ге місце). Всі інші держави колишнього СРСР включені у групу країн із середнім рівнем розвитку: Вірменія займає 84-те місце, Україна – 85-те (до цього 76, 77, 78 місця, тобто спостерігається різке погіршення), Азербайджан – 86, Грузія – 89, Туркменістан – 109, Молдова – 117 (найнижчий показник у Європі), Узбекистан – 119, Киргизстан – 120 і Таджикистан – 127.

Замикають список із 182 держав Нігерія (182 місце), Афганістан (181), Сьєрра-Леоне (180), Центральнаафриканська республіка (179) і Малі (178). У цих державах зафіксована надзвичайно низька тривалість життя – від 40 до 50 років, край несприятливе соціально-економічне середовище, низька грамотність населення (уміють читати і писати не більш як 30% усіх жителів), а ВВП на душу населення – менше \$1 тис. на людину [2].

Дані про рівень життя, виходячи із показників 2009 р., можна очікувати не раніше 2011 р.

В основу розрахунку *трикутного індексу добробуту націй* покладено думку про те, що умовою благополуччя певної держави є збалансований розвиток економіки, соціального середовища й інформаційної інфраструктури. Так, у рейтингу 2002 р. брали участь 70 країн світу, які представляли інтерес для потенційних інвесторів (так звані «ринки, що розвиваються»). 7 країн Східної Європи потрапили до першої двадцятки, а Естонія і Словенія зайняли відповідно 8-ме і 9-те місця. Україна в цьому списку була 35-та (між Марокко і Шрі-Ланкою), випередивши на 12 позицій Росію (47-ма). Це вдалося забезпечити більш високою порівняно з Росією оцінкою інформаційного потенціалу України: за рівнем обміну інформацією Україна у 2002 р. зайняла 14-те місце в списку, тоді як Росія тільки 30-те [3, с.25].

У 2009 р. очолили рейтинг Ірландія, Ізраїль і Тайвань, а замикають – Нігерія, Іран і Зімбабве. З постсоціалістичних країн попереду України Чехія (4), Угорщина (5), Естонія (8), Словенія (9), Польща (15), Латвія (17), Литва (19), Словаччина (23), Хорватія (27) і Румунія (33). Щоправда, нам вдалося випередити не тільки Китай (46), Росію (47), Казахстан (49), Грузію (51), Білорусь (52), Кубу (54), В'єтнам (56), Узбекистан (61), а й такі великі країни, як Єгипет (37), Бразилія (40), Індонезія (41), Туреччина (42), Саудівська Аравія (44), Індія (48), Пакистан (62) і Бангладеш (64) [4].

Порівняно високим місцем у рейтингу Україна зобов'язана переважно позицією (18) у галузі обміну інформацією, тоді як показники економічного і соціального середовища вивели нас лише

на 57-ме і 50-те місця. Можна зробити висновки про те, що в Україні перші скромні успіхи економіки ще практично не позначилися на стандартах життя людей і що досягнутий нею певний прогрес у використанні засобів інформатизації і зв'язку ще далеко не повною мірою працює на економіку і життєвий рівень населення.

З іншого боку, сім країн Східної Європи, які увійшли до першої двадцятки рейтингу, отримали високий бал у соціальному середовищі завдяки соціалістичній спадщині і сильній політиці охорони здоров'я й освіти. На жаль, Україна такими підходами не відзначалася, у результаті вона отримала за показником соціального середовища на 100-150 балів менше, ніж східноєвропейські країни.

Індекс рівня глобалізації являє собою рейтинг, який базується на 14 показниках, об'єднаних у чотири групи: 1) економічна інтеграція; 2) персональні контакти; 3) технології; 4) залученість у міжнародну політику. Одночасно зі щорічними національними дослідженнями Індекс 2006 (в основу рейтингу покладені показники 2004 р. – прим. автора) розглядав відносини між глобальною інтеграцією кожної країни та її рівнем освіти, політичної волі, видимої корупції та існуванням тероризму всередині неї. «Рейтинг глобалізації» (Globalization Index) 2006 р. охоплював дані з 62 країн світу, де проживає 85% населення земної кулі і зосереджено понад 96% світової економіки.

Другий рік поспіль у рейтингу лідирував Сінгапур, Швейцарія піднялася на друге місце, а Ірландія опустилася на четверте. Технології, які дозволяють США встановлювати зв'язки із рештою світу, вивели цю країну на третє місце. Данія піднялася на п'яте місце, змінивши на ньому Нідерланди, які перемістилися на шосте (шосте – Канада, восьме – Австралія, дев'яте – Австрія, десяте – Швеція).

Росія в 2006 р. піднялася на 47-ме місце, порівняно з 2005 р., коли вона була лише 52-га. Експерти пов'язували цей підйом із припливом прямих іноземних інвестицій і дедалі більшою економічною активністю країни. Серед країн БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай – прим. автора) Росія лідирувала в рейтингу глобалізації 2006 р. Україна залишилася як і у рейтингу 2005 р. на 39-му місці. Найменш глобалізованими країнами виявилися три роки поспіль Індонезія (60), Індія (61) й Іран (62) [5].

Переможцями в окремих категоріях у рейтингу 2006 р. стали: Сінгапур – 1-ше місце в економічній інтеграції, США – в

технологіях, Швейцарія – у приватних контактах і Франція – у залученості в міжнародну політику.

Дані про рівень глобалізації, виходячи із показників 2009 р., можна очікувати не раніше 2011 р.

Індекс економічної свободи базується на 10 індексах (свобода бізнесу, свобода торгівлі, податкова свобода, свобода від уряду, грошова свобода, свобода інвестицій, фінансова свобода, захист прав власності, свобода від корупції, свобода трудових відносин – прим. автора). Якщо уважно вчитатися в список, то видно: ступінь економічної свободи більш-менш збігається зі ступенем добробуту нації. Крім того, рейтинг, на думку його авторів, не тільки визначає поточний стан держави, а й передбачає розвиток економіки у майбутньому. Отже, індекс – готова інструкція, де вписано, що треба зробити уряду, щоб країна стала багатшою.

До рейтингу 2003 р. увійшли 155 країн світу за винятком Анголи, Бурунді, Конго, Іраку, Сербії і Чорногорії, вивчати економіку яких дуже важко через нестабільність. Для кожної держави індекс обчислювався від 1 до 5. Групу країн з «вільною економікою» склали ті, у кого рейтинг від 1 до 1,99 – таких набралось 16. Країни із рейтингом 2-2,99 мають «переважно вільну економіку» – їх 55. Рейтинг 3-3,99 і «переважно невільну економіку» мають 72 держави. І, нарешті, «репресивна економіка» відмічена в 12 країнах. Перша десятка набула такого вигляду: 1) Гонконг – 1,34 (ВВП на душу населення – \$24891); 2) Сінгапур – 1,61 (\$27172); 3) Нова Зеландія – 1,70 (\$18721); 4) Люксембург – 1,71 (\$56660); 5) Ірландія – 1,74 (\$29792); 6) Естонія – 1,76 (дані невідомі); 7) Велика Британія – 1,79 (\$22544); 8) Данія – 1,80 (\$39435); 9) Швейцарія – 1,84 (\$46530); 10) США – 1,85 (\$31830) [6].

До «переважно вільних економік» із пострадянських країн потрапили 2 країни Балтії: Литва (22 місце, 2,19; ВВП на душу населення – \$2464), Латвія (29 місце, 2,36 (\$2985) і Вірменія (44 місце, 2,63).

До групи країн із «переважно невільною економікою» потрапили такі пострадянські країни: 79) Молдова – 3,09 (\$678); 91) Грузія – 3,19 (\$526); 106) Азербайджан – 3,39 (\$460); 114) Росія – 3,46 (\$2609); 117) Україна – 3,49 (\$986); 131) Казахстан – 3,70 (\$1720). Чотири пострадянські країни потрапили до країн із «репресивною економікою»: 145) Білорусь – 4,09 (\$1494); 146) Таджикистан – 4,15 (\$420); 149) Узбекистан – 4,29 (\$512); 150) Туркменістан – 4,31 (\$1587). Замкнула рейтинг 2003 р. КНДР – 155-те місце; 5,00 (дані невідомі) [6].

Американський фонд Heritage Foundation та видання The Wall Street Journal у 2004 р. опублікували свій 11-й проект «Індекс економічної свободи» (досліджено 161 країну - прим. автора). Перші три місця зайняли Гонконг, Сінгапур та Люксембург. Уперше за всю історію рейтингового дослідження в першу десятку не ввійшли США: вони посіли 12-те місце, розділивши його зі Швейцарією. Естонія розмістилася на 4-му місці і випередила багато провідних країн. Росія опинилася на 124-му. Щодо України, то вона з «в основному невольною економікою» разом із Колумбією розмістилася на 88-му місці [7]. Експерти, які склали «Індекс економічної свободи», вказали на політичну ситуацію в Україні та внесені конституційні зміни, запропоновані Л.Кучмою. Зазначалася також значна залежність України від імпорту енергоносіїв з Росії та незакінченого нафтопроводу Одеса-Броди, що стримує економічний розвиток держави. Водночас, враховано те, що були знижені податки та зріс рівень заробітної плати. Підвищення світових цін на сталь, частка якої в експортному доході країни становить до 30%, сприяло економічному зростанню України.

За результатами 2009 р. індекс економічної свободи вимірювався за шкалою від 0 до 100, причому показник 100 відповідає максимальній свободі. Вага кожного з 10 факторів вважається однаковою, через це загальний індекс є середнім арифметичним від показників. Усі країни за цим індексом були розділені на такі групи: вільні – з показником 80-100; в основному вільні – з показником 70-79,9; помірно вільні – з показником 60-69,9; в основному невольні – з показником 50-59,9; деспотичні – з показником 0-49,9.

Місця у десятці зайняли: 1) Гонконг (90,0), 2) Сінгапур (87,1), 3) Австралія (82,6), 4) Ірландія (82,2), 5) Нова Зеландія (82,0), 6) Сполучені Штати Америки (80,7), 7) Канада (80,5), 8) Німеччина (79,6), 9) Швейцарія (79,4), 10) Велика Британія (79,0) [8].

Рейтинг пострадянських країн набув такого вигляду: 13) Естонія (76,4), 30) Литва (70,0), 31) Вірменія (69,9), 32) Грузія (69,8), 45) Латвія (66,6), 74) Киргизстан (61,8), 83) Казахстан (60,1), 99) Азербайджан (58,0), 120) Молдова (54,9), 122) Таджикистан (54,6), 146) Росія (50,8), 148) Узбекистан (50,5), 152) Україна (48,8), 167) Білорусь (45,0), 169) Туркменістан (44,2) [8].

Міжнародна компанія А. Т. Kearney, яка функціонує під егідою Всесвітнього економічного форуму, бере участь у складанні Індексу ділової конкурентоспроможності як частини щорічної Доповіді «Конкурентоспроможність країн світу» і складає *Індекс інвестиційної*

привабливості, що відображає готовність найбільших корпорацій вкладати гроші в розвиток виробництва в тій чи іншій країні. Ця міжнародна компанія щорічно опитує генеральних і фінансових директорів 1000 найбільших світових компаній про їхнє ставлення до можливих інвестицій у ті країни світу, на які припадає понад 95% всього інвестиційного потоку Земної кулі за останні три роки. Індекс інвестиційної привабливості відображає саме привабливість тієї чи іншої країни в очах інвесторів, а не фактичні обсяги прямих інвестицій як таких. У 2004 р. інвестиційна привабливість країн світу виглядала таким чином: перші 10 країн: Китай, США, Індія, Велика Британія, Німеччина, Франція, Австралія, Гонконг, Італія та Японія. Україна розташувалася на 11-му місці [9].

Станом на травень 2009 р. індекс інвестиційної привабливості України, за розрахунками Європейської бізнес-асоціації, зріс до 2,6 (за 5-бальною шкалою – прим. автора). Попередній показник вираховувався станом на лютий 2009 р. і становив 2,2. Індекс інвестиційної привабливості розраховується як середнє арифметичне оцінок п'яти аспектів інвестиційного клімату. Оцінка проводиться 78 інвестиційними компаніями, що працюють в Україні, та є більш оптимістичною, ніж рейтинги міжнародних агентств, які здійснюють оцінку інвестиційного клімату на підставі макроекономічних показників. Європейська бізнес-асоціація прогнозує до кінця року зростання індексу інвестиційної привабливості України до 3 за умови конструктивного діалогу між державною владою і бізнесом, а також вирішення проблем бізнесу, зокрема вчасного повернення податку на додану вартість.

Оцінка поточного інвестиційного клімату все ще залишається на найнижчому рівні. Існує тенденція незначного зростання розриву між оцінками попередніх періодів та оцінкою очікувань щодо наступних періодів, що свідчить про деякий оптимізм серед інвесторів. У підсумку п'ять основних проблем, з якими компанії зіткнулися в період кризи, залишаються незмінними: девальвація гривні, зниження продажів, затримка платежів з боку партнерів/клієнтів, зниження попиту на товари/послуги і необхідність зниження операційних витрат [10].

У ході складання *рейтингу найбезпечніших міст світу* враховувалася статистика злочинності, стабільність країни, її відносини із сусідніми державами, а також ступінь обмеження особистих свобод і цензура. Усього в аналізі 2004 р. використана статистика з 215 міст світу, у дослідженні за своєрідну «вісь відліку» брався Нью-Йорк, рівень життя в якому прирівняли до

100 балів. Згідно з результатами дослідження, найбезпечнішим містом у світі визнаний Люксембург. У верхній частині списку за Люксембургом ідуть Гельсінкі, швейцарські міста Берн, Женева і Цюрих, які поділили друге місце. Багато західноєвропейських міст опинилися на вершині рейтингу: Відень виборює 6-те місце, услід за ним розташувалися Дюссельдорф, Мюнхен, Нюрнберг, Франкфурт і Осло, які поділили 8-ме місце. Афіни, Рим і Лондон розмістилися в кінці списку по європейському регіону на 83-му, 74-му і 69-му місцях відповідно через високий рівень дрібної злочинності. Мадрид розділив 69-те місце з Лондоном через терористичні атаки.

Східноєвропейські міста в основному розташувалися за країнами Західної Європи: Словенська Любляна (41-е місце), за нею – Братислава в Словаччині, Прага в Чехії (58-ме місце). Їхні високі рейтинги переважно пояснюються членством у Європейському союзі.

Російські міста, внаслідок економічних криз і слабкої внутрішньої стабільності, не потрапили у лідери: Москва зайняла 198-ме місце (опустилася на вісім позицій порівняно з аналогічним рейтингом 2003 р.), Новосибірськ і Казань поділили 179-ту позицію. Санкт-Петербург у цьому ряду є найбезпечнішим містом центральної частини Росії – 175-те місце (піднявся в рейтингу на вісім позицій) [11].

В азіатському регіоні, за оцінками фахівців, найбезпечнішими стали японські міста Омута, Цікуба і деякі інші – 14-те місце. Канадські міста Калгарі, Монреаль, Оттава, Торонто і Ванкувер зайняли тільки 18-те місце, хоча і є на американському континенті найбільш безпечними. У США Х'юстон і Сан-Франциско розділили 45-те місце. Бостон, Чикаго, Клівленд, Міннеаполіс, Пітсбург, Нью-Йорк – на 58-му місці. Через вуличну злочинність найнижчу позицію в США зайняла Атланта – 90-е місце.

Найнебезпечнішим містом у світі визнано Багдад. Услід за ним експерти розташували Абіджан (Кот д'Івуар), Бангі (Центральноафриканська республіка), Лагос (Нігерія) [11].

Інший рейтинг, поданий Mercer Human Resource Consulting, складений за показниками *якості життя*. У цьому дослідженні враховувалися 39 чинників, зокрема політичні, соціально-економічні, екологічні, а також безпека, діяльність систем охорони здоров'я і освіти, транспорт, робота державних служб.

Міста в Європі, Новій Зеландії й Австралії лідирують за якістю життя. Але на перше місце вийшли Женева і Цюрих, за якими

слідують Ванкувер і Відень. Берн, Копенгаген і Сідней трохи упали у рейтингу, розділивши між собою 8-ме місце.

Іракська столиця Багдад знову опинилася на останньому місці. Бангі (Центральноафриканська республіка), Браззавіль (Конго), Хартум (Судан) також мають найнижчі показники услід за Багдадом [11].

Перші десять місць у *рейтингу якості життя* у 2009 р. виглядають таким чином: 1) Відень, Австрія (позиція в рейтингу міської інфраструктури – 18); 2) Цюрих, Швейцарія (14); 3) Женева, Швейцарія (35); 4) Ванкувер, Канада (6); 5) Окленд, Нова Зеландія (243); 6) Дюссельдорф, Німеччина (6); 7) Мюнхен, Німеччина (2); 8) Франкфурт, Німеччина (8); 9) Берн, Швейцарія (215); 10) Сідней, Австралія (11) [12]. Київ розташувався на 162-му місці, Москва на 169-му, Мінськ – на 182-му [13].

Список був підготовлений за наслідками щорічного дослідження, яке компанія провела серед 215 міст світу. Оцінка проводилася на основі даних про політико-соціальне середовище, економічні показники, наявність певних обмежень (таких як цензура), якість системи охорони здоров'я, якість системи освіти, доступність і вартість житла, культурне життя, клімат і схильність того чи іншого міста до природних катаклізмів. За основу в бальній системі підрахунку якості життя в містах був традиційно узятий Нью-Йорк (100 балів). Крім того, компанія підготувала *рейтинг якості міської інфраструктури*, в якій вивчалися стандарти електро- і водопостачання, телефонного і поштового зв'язку, системи громадського транспорту, завантаженості доріг і наявність міжнародних рейсів із місцевих аеропортів. Перше місце в цьому списку зайняв Сінгапур, друге місце віддали Мюнхену, на третій позиції Копенгаген, на четвертому і п'ятому місцях опинилися японські міста Цукуба і Йокогама. Найгіршими ж за якістю інфраструктури за даними рейтингу з 50 позицій стали американські міста Х'юстон, Сіетл та італійський Мілан – вони поділили 49-ту сходинку. Останнє місце посів Багдад [14]. Київ у рейтингу не фігурував.

За даними ООН, Норвегія у рейтингу 2009 р. посіла перше місце із 182 країн світу за критерієм *якості життя*, а Нігерія – останнє. Велика Британія розташувалася на 21-му місці, відразу за нею – Німеччина. Україна в цьому списку опинилася на 85-му місці в групі країн середнього рівня. За інформацією Бі-бі-сі, серед параметрів, які розглядалися авторами цього документа, –

тривалість життя, рівень писемності, кількість учнів, стан економіки. Слід враховувати, що при складанні списку використовувалися дані, зібрані у 2007 р., тобто до початку глобальної економічної кризи. Російська Федерація зайняла в списку 71-ше місце, набагато поступившись таким колишнім радянським республікам, як Естонія (40-ве місце), Литва (46-те) і Латвія (48-ме), але випередивши Україну. Росія, Білорусь і Казахстан були віднесені до групи країн із високим рівнем розвитку. Вірменія, Україна, Азербайджан і Грузія, що зайняли відповідно 84, 85, 86 і 89 місця, опинилися у групі країн середнього рівня [15].

Американська консалтингова компанія Mercer Human Resource Consulting оприлюднила також у 2009 р. щорічний *рейтинг вартості життя* в 143 найбільших містах світу. За даними Mercer, Київ подешевшав порівняно з минулим роком: у рейтингу він упав на 20 позицій (81-ше місце – прим. автора) і балів набрав менше – 71,9 (у 2008 р. було 91,7). Найдорожчим містом стало Токіо: столиця Японії зуміла обійти Москву, яка останні два роки вважалася найдорожчим містом на планеті. Москва цього разу третя, на другому місці розташувалося інше японське місто – Осака. Як доказ неймовірної дорожнечі Токіо Mercer наводить декілька прикладів. Якщо переводити на гривні, то оренда двокімнатних апартаментів обійдеться в 46 тисяч гривень за місяць, літр 95-го бензину в столиці Японії коштує 10 гривень, літр молока – 22 гривні, пачка спагеті – 77 гривень, проїзд у міському автобусі – 27 гривень, ранкова газета – 16 гривень [16].

Економічна криза вплинула на розташування в рейтингу й інших світових столиць. Лондон перемістився з 3-го на 16-те місце, Нью-Йорк піднявся з 22-го на 8-ме, Пекін – з 20-го на 9-те. Найдешевшим містом світу став південноафриканський Йоганнесбург, що набрав трохи менше 50 балів [16].

Вартість життя в кожному зі 143 міст визначалася сумою, яку споживач витрачає на набір із 200 товарів і послуг (житло, транспорт, продукти, розваги тощо). Отримані дані переводили у бали, які й формували рейтинг міст. Точкою відліку взято Нью-Йорк (100 балів).

На думку представників швейцарського банку UBS, який щорічно проводить дослідження *вартості життя* в різних країнах світу, більшість європейських міст за останні декілька років подешевшали, а мегаполіси США і Японії, навпаки, дорожчають. Дослідження представниками банку вартості стандартного місячного споживчого

кошика для одного жителя міста, в який увійшли 122 найменування різноманітних товарів і послуг (продукти, одяг, побутова техніка, оренда квартир тощо – прим. автора) дали такі результати: 1-ше місце – Осло (\$3340), 2-ге – Цюрих (\$3219), 3-тє – Копенгаген (\$3217), 4-тє – Женева (\$3172), 5-тє – Токіо (\$3027), 6-тє – Нью-Йорк (\$2969). Москва опинилася на 56-му місці (\$1650), Київ - на 59-му (\$1546). Найдешевшим містом світу визнано Мумбаї (73-тє місце, \$916) [17].

Представники банку UBS також досліджували вартість місячного продуктового кошика для одного жителя в мегаполісах світу. Найдорожчий кошик виявився у жителів Токіо (\$712), у жителів Нью-Йорка – \$571, Москви – \$292, Києва – \$211, Мумбаї – \$153 [17].

Рейтинг рівня корумпованості щорічно складає міжнародна організація Transparency International (TI) на основі 18 досліджень і аналітичних робіт, які надають 12 незалежних організацій. TI, досліджуючи ситуацію з корупцією в країні, використовувала десятибальну шкалу оцінювання: найвищий бал – 10 - означав, що в країні корупції немає взагалі. Чим нижчий бал, тим вищий у державі рівень корупції. Найгірший рейтинг Україна мала в 2004 р. Як повідомляє TI, кожен четвертий українець був змушений у 2004 р. давати хабар. Найбільш корумпованими у країні, за даними опитування, виявилися міліція, митниця, податкові органи, суди, медицина, а також парламент і політичні партії [18].

Згідно з оцінками Transparency International, Україна займала в 2004 р. зі своїми 2,2 бала 122-ге місце (сьоме місце з кінця списку – прим. автора), розділивши його з Болівією, Гватемалою, Казахстаном, Киргизстаном, Нігерією та Суданом. Найблагополучнішими країнами виявилися Фінляндія (9,7 балів), Нова Зеландія (9,6), Данія та Ісландія (9,5), Сінгапур (9,3). США займали 17-ге місце з 7,5 балами, Росія – 90-тє з 2,8 балами.

У 2005 р. Україна трохи покращила своє становище - до 2,6 бала, розділивши 107-ме місце з Білоруссю, Еритреєю, Гондурасом, Казахстаном, Нікарагуа, Палестиною, В'єтнамом, Замбією та Зімбабве. Агенція TI пов'язувала покращення стану з приходом до влади президента В.Ющенка.

У черговому звіті про корупцію – «Барометр світової корупції - 2004» організація TI прагнула проінформувати світ про рівень корумпованості як суспільних інститутів, так і окремих громадян. Основою для складання рейтингу стали результати опитування

мешканців 62 найбільших країн світу (за винятком Китаю – прим. автора). Учасники опитувань оцінювали корумпованість різних суспільних інститутів за п'ятибальною шкалою (5 – найвищий рівень корупції, 1 – мінімальний). Згідно з дослідженням, найкорумпованишим державним інститутом у світі визнані політичні партії: так вважала більшість респондентів у 36 країнах. Найгіршим становище в партійній системі було визнане в країнах Латинської Америки (Еквадор, Аргентина, Перу) і в Індії.

Після політичних партій, високий рівень корупції був зафіксований серед представників законодавчої і судової влади, а також у структурах охорони правопорядку. У Росії правоохоронні органи, за оцінкою громадян, визнані найбільш корумпованим інститутом. Окрім Росії, найкорумпованішою поліцією (міліцією) вважають також у Грузії, Мексиці, Молдові, Нігерії, ПАР, Україні. В Афганістані, Хорватії, Македонії і Венесуелі найбільш корумпованою визнана судова влада [19].

Корупція в бізнесі та побуті викликає найбільше занепокоєння в таких високорозвинених країнах, як Гонконг, Нідерланди, Норвегія і Сінгапур, турки і португальці вважають головними хабарниками податкові органи, а в більшості країн Південно-Східної і Східної Європи великі нарікання викликає корупція в митних органах. Як, напевно, і слід було чекати, більшість опитаних «найчистішою» від корупції організацією вважають церкву. Щоправда, і тут є свої винятки: в Норвегії саме служителі культу стоять на чолі списку корупціонерів [19].

Окрім виявлення найбільш корумпованих суспільних інститутів, ТІ спробувала також виміряти рівень побутової корупції, схильність населення тієї чи іншої країни вирішувати свої проблеми за допомогою підкupu посадових осіб. Так, у лідерах побутової корупції опинився Камерун, де 52% опитаних жителів визнали, що вони або члени їхніх родин давали хабар чиновникам. Суттєво відстають держави, що йдуть за Камеруном: Кенія (36%), Литва, Молдова і Нігерія (всі – 32%). В Україні в хабарництві зізналися 25% опитаних, у Росії – на 4% менше (8-ме місце в рейтингу разом із Чехією і Філіппінами – прим. автора). Представники російського відділення ТІ, утім, вважають ці дані занадто оптимістичними.

У західноєвропейських країнах корупція значно нижча – корумпованою з країн ЄС є Фінляндія з показником 3%. За нею йдуть Італія, Іспанія, Португалія і Нідерланди (хабарі дають тільки 2 зі 100 громадян – прим. автора). Єдиною з країн, де показник

корумпованості менше 1%, стали США, приблизно на такому ж низькому рівні побутова корупція у Великій Британії й Ірландії [19].

У 2009 р. міжнародна правозахисна організація Transparency International оприлюднила черговий звіт щодо рівня корупції у світі «Барометр глобальної корупції – 2009». Дослідження проводилося у 69 країнах з жовтня 2008 р. по лютий 2009-го. Оцінки виставлялися за 5-бальною шкалою, де 1 бал – найнижчий рівень, а 5 – найвищий.

Рівень корупції в Україні оцінили у 4,3 бала – це найгірший показник. Найближче до України за рівнем корупції опинилися Боснія та Герцеговина (4,2 бала), Хорватія (4,1), Камерун, Болгарія та Румунія – 4 бали.

Найнижчий рівень корупції виявився у Сінгапурі (2,2), Данії (2,4), Фінляндії (2,5), Кувейті (2,5) та Нідерландах (2,6). У США рівень корупції оцінили у 3,7 бала, Канаді – 3,2, Австрії – 2,8, Великій Британії – 3,3, Японії – 3,9, Вірменії та Грузії – 3,1, Азербайджані – 3,3, Білорусі – 3,4, Молдові – 3,5, Монголії – 3,7 та Росії – 3,9 [20].

За даними дослідження, майже кожен десятий із опитаних громадян України давав хабар за минулий рік, що можна порівняти з результатами 2005 р. Крім того, четверо з десяти, хто давав хабарі, віддали майже 10% свого річного доходу. В Україні найбільш корумпованими назвали державні установи – 28% опитаних, парламент – 25%, юстицію – 21%. Рівень корумпованості в бізнесі оцінили в 11%, медіа – 2%. Неefективною боротьбу української влади з корупцією вважають 73% опитаних українців, ніякою – 19% і 7% – ефективною [21].

Таким чином, проведений компаративний аналіз світових рейтингів дає підстави зробити невтішний висновок: зміни в системі влади в Україні не дали очікуваних позитивних результатів, окрім, можливо, свободи обміну інформацією. Глобальний характер змін, які безпосередньо позначилися на міжнародному статусі України і визначають теперішнє її місце (очевидно, дуже далеке від очікуваного, як засвідчили розглянуті рейтинги) у світовому співтоваристві, обумовлені низкою чинників. Найголовнішим нам видається владний фактор. Україна, як і багато інших пострадянських республік, відмовившись за багатьма параметрами від минулого, не змогла створити життєздатної моделі управління. Ця обставина переважно була обумовлена тим, що не був врахований головний

чинник – реформування як природний процес самооновлення системи, який характеризується системністю і послідовністю. Його успішне проведення залежить від усвідомлення його змісту, механізмів здійснення і перспектив не тільки на рівні влади, а головне – на рівні значної частини населення країни. Знання й інформованість громадян – основні передумови для успішного здійснення зазначених цілей і завдань. Але цього не було досягнуто ні в процесі реформування радянської системи, ні у наступні роки становлення незалежної української держави.

Сьогодні різні частини політичної еліти продовжують робити ставку на приєднання до чужих національних чи регіональних проєктів розвитку, не маючи віри у власні сили. Це ознака глобальної непатріотичності критичної маси українських політиків. Розколотість еліт поглиблює розколотість суспільства й посилює загальну неконкурентоспроможність держави. Цілком очевидно, що боротьба, яка ось уже котрий рік із різним ступенем активності точиться на українському владному олімпі, має дуже мало спільного з боротьбою за інтереси народних мас. Сьогодні це битва за інтереси сотень, чи тисяч, наділених владою із тими, хто її прагне. Причини аж ніяк не в концептуальних різницях при формуванні державного бюджету, аграрної політики країни, реформуванні судової системи, визначенні зовнішніх і внутрішніх загроз, гарантуванні енергетичної безпеки та реалізації програм енергозбереження. Причина – у встановленні контролю над владою, у прагненні до максимальної концентрації влади з однією метою – шлюзувати фінансові та ресурсні потоки у потрібні русла, потрібним людям. Саме це прагнення, помножене на непрофесійний кадровий призов, деідеологізацію політичних об'єднань і пасивність мас, дало той результат, який ми сьогодні маємо. Привабливість перспективи концентрації влади із побудовою її вертикалі затьмарила розуміння й іншої перспективи – вертикалі довго не втримуються.

Як у колишні радянські часи відданість комуністичним ідеалам, сьогодні лояльність та вірність кольору прапора та лідеру, який цей прапор тримає, є провідним критерієм кадрових призначень. Це обмежує доступ до влади менеджерів і професіоналів із державним мисленням, котрі й без того з величезними потугами туди просочуються. Не випадково креативні, масштабні, творчі люди українського походження часто обтяжені життям в Україні саме через те, що духовний клімат визначають дуже сірі посередності. Складається стійке враження, що і до 2004 р., і в постпомаранчевий

період нашої історії ця класична українська управлінська схема витискування яскравих і креативних людей була реалізована стосовно народу в цілому. Молоді, енергійні носії нового світогляду і нових управлінських установок (за рідкісними винятками) так і не просунулися у напрям владних органів. Ті ж, кому вдалося на хвилі «революційного романтизму» просочитися у владні кабінети чи коридори, здається, були поглинуті і знівельовані відшліфованою системою.

П'ять років «помаранчевої» влади не вселили оптимізму щодо перспектив зміни системи влади в Україні: якщо партійні політичні еліти продовжать і далі вироджуватися в рамках своїх умовно-ідеологічних кадрово-закритих громад, якщо не розпочнеться пошук людей іншої професійної якості, то Україна стане не просто легкою здобиччю для будь-кого, не просто загрозою для цивілізованого світу (про що вже нині лунають голоси в Європі), – неефективна й неспроможна державна машина стане основною небезпекою для своїх громадян, які за всієї своєї втоми, розчарувань та пасивності на це не заслужили.

1. Присяжнюк А. По данным ООН, в Украине жить хуже, чем в России, но лучше, чем в Грузии // <http://president.org.ua/>; <http://www.zakon.kz/>. 2. <http://www.tusur.ru/ru/centers/ckr/news.html?path=2009/10/22.html>; <http://www.ferghana.ru/news.php?id=13173&mode=snews/>. 3. Цихан Т. В. Сравнение стран мира методами международного ранжирования // Теория и практика управления. – 2003. – №4. – С.23-31. 4. Краще за Бразилію, але гірше за Румунію // <http://www.day.kiev.ua/55086/>. 5. Оpubлікован рейтинг глобалізації 2006 года // <http://gtmarket.ru/news/state/>. 6. Сколько лет пройдет прежде, чем Россия удвоит ВВП? И когда догонит США? // <http://www.lenta.ru/articles/2004/01/15/index/>. 7. Ми все ще економічно невідільні // <http://www.lcci.com.ua/opennews.php?id=45>. 8. http://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_економічної_свободи. 9. <http://www.atkearney.com/>. 10. Дубровик А. Температура інвестиційного клімату України знижується. Проте бізнес все ще не втрачає оптимізму на майбутнє // <http://www.day.kiev.ua/281283/>. 11. В Лондоні склали рейтинг городів мира по рівню безпеки і якості життя // <http://www.newsru.com/world/15mar2005/rating.html>. 12. В рейтингу якості життя 2009 года Москва оказалась на 169 месте. На первом – Вена // <http://realty.newsru.com/article/28apr2009/mercer2009>. 13. Москва, Мінськ і Київ не потрапили у ТОП-

150 найкращих міст для життя // <http://www.project.ukrinform.ua/news/8079>. 14. Найбажаніші міста для життя у світі // <http://www.life.pravda.com.ua/>. 15. ООН представила рейтинг качества жизни в странах мира на 2009 год // www.tusur.ru/ru/centers/ckr/news.html?path=2009/10/22.html. 16. За дорожчею Київ опинився на 81-му місці у світі // <http://www.val.ua/economic/ukraine/>. 17. Разница в цене // Корреспондент. – 2009. – 28 августа. – С.7. 18. Глухов Ю. Україна сьогодні: «бывали времена труднее, но не было времен подлей» // http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=9577. 19. <http://rating.rbc.ru/article.shtml?2004/12/15/874326>. 20. Україна зайняла перше місце. За рівнем корупції... // <http://www.vechirka.pl.ua/news/2009/6/10/90275621/>. 21. <http://newhouse.org.ua/index.php?newsid=12952>.

УДК 321.01 (477)

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

О. Федоренко

У статті висвітлюються питання щодо наукового осмислення політичних процесів розвитку українського суспільства на початку ХХІ століття та ролі політичної науки у процесах його функціонування.

***Ключові слова:** політичні процеси, суспільна свідомість, політична наука, політичний дискурс.*

The author reviews the problems of scientific conceptualizing of political processes of the development of Ukrainian society at the beginning of the 21-st century and the role of political science in processes of its functioning.

***Keywords:** political processes, public consciousness, political science, political discourse.*

Політична наука володіє значним арсеналом понять, методів, теорій і практичних результатів для реконструкції минулих і сучасних підходів до пояснення ролі географічних, соціальних та ресурсних факторів у становленні суспільств та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держав.